

STOCKHOLMS UNIVERSITET
INST FÖR ARKEOLOGI OCH ANTIKENS KULTUR

Myntens mystik på medeltiden:
En undersökning av offerspill i danska och norska kyrkor

Kandidatuppsats i Arkeologi
Stockholms universitet
Höstterminen 2023
Emilia Alice Jakobsson
Handledare: Jens Christian Moesgaard

1. Inledning	
1.1. Introduktion	1.
1.2 Syfte	2.
1.3. Frågeställning	2.
1.4. Teori	2.
2. Material och metod	3.
2.1. Utgrävningarnas omfattning	3.
2.2. Dokumentationskvalité	4.
2.3. Volym av myntfynd	5.
2.4. De högsta kraven på dokumentation	6.
2.5. Tre kyrkor med riklig dokumentation	9.
2.6 Källkritisk utvärdering av Klackenbergs tes	11.
3. Analys av myntfynd i nordiska kyrkor	11.
3.1 Ett historiskt perspektiv	11.
3.2 Placeringen av mynten i kyrkorna	12.
3.3 Allested kyrka	13.
3.4 Aggersborgs kyrka	15.
3.5 Hedensted kyrka	17.
3.6 Oldrups kyrkoruin	19.
4. Analys myntfynd i norska kyrkor	20.
4.1 Höre Stavkyrka	21.
4.2 Eidskog kyrka	22.
4.3 Sankta Marias kloster	24.
5. Slutsats och diskussion	24.
6. Sammanfattning	26.
7. Referenser	26.

Omslagsbild Höre stavkyrka, Norge. Från kulturbilder.wordpress.com

Abstract:

”Mystique of Coins in the Medieval Era” investigates coin offerings in Danish and Norwegian churches during the medieval period. It evaluates Henrik Klackenberg's theory on medieval ecclesiastical practices and the role of coins as economic and religious artifacts. The study uses qualitative and hermeneutic methods to explore the origins and placements of coins in church spaces, analyzing patterns to understand their cultural and religious significance. It stresses the importance of documenting coins to gain insights into the Nordic region's historical and cultural landscape during the Middle Ages, enhancing understanding of coins' use and symbolism in a time of transformation.

1. Inledning

1.1 Introduktion

Under senmedeltiden genomgick mässan och offertoriet i kristna kyrkor en betydande utveckling som reflekterade djupgående förändringar i både samhället och religionen. Denna förändring innebar en övergång från strukturerade och gemensamma ceremonier till mer anpassningsbara och individuellt inriktade metoder. I kyrkorummet samverkade religiösa inslag och den fysiska miljön på ett aktivt sätt där varje moment i ceremonin hade sin specifika position och betydelse. Mässan var traditionellt indelad i två huvuddelar: en för bön och läsning, och den andra för offergåvor och nattvarden. Offertoriet som utvecklats till en central ritual där församlingen frambar sina gåvor till altaret och därmed till Gud symboliserade en personlig hängivenhet och tacksamhet (Gullbekk et al 2021:8-10; Jürgensen 2021:31-34).

Från 1100-talet och framåt ökade användningen av mynt som gåvor under mässor vilket delvis berodde på att mynt blev mer tillgängliga för befolkningen. Tidigare bestod offergåvor främst av bröd och vin men nu inkluderades även mynt som donationer vilket speglade samhällets ökande monetarisering och kyrkans växande behov av materiella resurser. Under offerceremonierna samlades människor runt altaret för att lägga sina mynt och andra gåvor medan de bad och sjöng tillsammans. Denna förändring påverkade den teologiska förståelsen och kyrkans roll där myntgåvorna kom att ses inte bara som materiella bidrag utan som symboliska uttryck för tro och andlighet. Kyrkan stod inför utmaningen att balansera behovet av dessa materiella medel med rädslan för simoni och materialism. Detta ledde till en ny definition av offergåvor som en symbolisk handling snarare än en ekonomisk transaktion, vilket återspeglades i kyrkans konst och teologi där mynt kunde framställas både som symboler för gudomlig nåd och offergåvor men också som varningar mot girighet och materialism (Gullbekk et al 2021:8-10,17; Kilger 2021:79; Jürgensen 2021:31-34,36).

Samtidigt ledde denna utveckling till en mer inkluderande religiös praktik där myntens införande i offerceremonien möjliggjorde för alla samhällsklasser att delta i kyrkans liv. Denna öppenhet underströk individens personliga hängivenhet och viljan att offra vilket blev alltmer centralt i den religiösa praktiken. Under senmedeltiden blev mässan och offrandet inte bara religiösa ritualer utan också symboler för de samhälleliga förändringarna som präglade tiden. Myntens roll blev en symbol för både andlig hängivenhet och samhällelig förändring vilket påverkade hur individer upplevde sin religiositet och deras relation till både kyrkan och Gud.

Under denna tidsperiod utvecklades kyrkorummet till en plats där olika ceremonier och enskilda böner kunde äga rum parallellt inklusive helgonvördnad, votivmässor och personliga andakter. Sidoaltaren blev särskilt betydelsefulla platser för individuella gåvor särskilt i form av mynt, eftersom de erbjöd en mer intim miljö för personlig andakt och reflektion. Dessa altaren och helgedomar fungerade som centrala platser för personlig uttryck av tro där mynt som lades där blev en del av den individuella kommunikationen med helgonen eller den heliga figuren som altaret var ägnat åt. Myntens placering i kyrkan hade en stark symbolik där de blev en integrerad del av kyrkans heliga omgivning. De kunde vara väl synliga på altaret eller dolda i kyrkans struktur. Denna användning av mynt avspeglade en personlig hängivenhet och en önskan att vara en del av kyrkans heliga rum (Gullbekk et al 2021:6,8-10; Jürgensen 2021:30-33, 34-35).

I historisk forskning har det uppmärksammats att ett betydande antal mynt har gått förlorade genom kyrkogolv och därmed undslupit det kollektiva minnet över tid (Gullbekk et al 2021:18). Denna studie ämnar undersöka dessa mynt med utgångspunkt i Henrik Klackenbergs (1992) teori, vilket tidigare har tillämpats på analyser av myntfynd i svenska kyrkor. Genom att analysera Klackenbergs teori på danska och norska kyrkor, syftar forskningen till att identifiera och tolka mönster som kan bidra till en djupare förståelse av vår historiska utveckling. För detta ändamål har fyra kyrkor från norra Jylland till södra Fyn i Danmark, samt tre kyrkor från öst till väst i Norge, valts ut på grund av deras omfattande dokumentation. Dessa platser utgör grund för en empirisk prövning av hypotesen om religiösa offerspill utanför Sveriges gränser.

1.2 Syfte

Syftet med denna studie är att konkret analysera och bedöma relevansen av Henrik Klackenbergs (1992) teori som argumenterar att mynt funna i kyrkorum, speciellt från medeltiden, mest troligt är omedvetna offerspill snarare än avsiktliga donationer eller slumpmässiga förluster och detta undersöks i kontexten av medeltida danska och norska kyrkor för att utvidga förståelsen av fenomenet utanför Sverige. Studien syftar till att ge en tydlig och fördjupad bild av myntens symboliska värde och deras roll i det medeltida samhället, med speciellt fokus på deras koppling till religiösa traditioner. Vi kommer att noggrant utforska hur dessa mynt gick förlorade och senare återfanns under kyrkogolv eller i ceremoniella sammanhang, där de ursprungligen var tänkta som offergåvor. Huvudmålet är att presentera en tydlig och fördjupad bild av myntens symboliska värde och deras plats i det medeltida samhället.

1.3 Frågeställning

- Hur relevant är Henrik Klackenbergs teori från studien av svenska medeltida myntfynd i kyrkor för analys av liknande danska och norska fynd under samma period?
- På vilka sätt skilde sig fördelningen och cirkulationen av mynt mellan svenska kyrkor och kyrkor i Danmark och Norge under medeltiden?
- Finns det en religiöst eller ceremoniell koppling mellan myntfynd i kyrkliga sammanhang i Danmark och Norge under medeltiden?

1.4 Teori

Denna uppsats utforskar fenomenet offerspill i kyrkliga miljöer, med särskilt fokus på mynt som ofrivilligt gått förlorade under religiösa ceremonier. Studien är grundad i Henrik Klackenbergs teori från 1992, vilken utmanar traditionella tolkningar av myntens funktion i religiösa sammanhang. Klackenberg föreslår att dessa mynt kan visa på en komplex relation mellan materiella resurser och religiösa traditioner.

Arbetet bygger på Klackenbergs teori om att myntfynd i kyrkor kan vara resultat av oavsiktliga offerspill snarare än medvetna bidrag till kyrkan. Genom att anta denna synvinkel omvärderas myntens roll och deras inverkan på samhällsutvecklingen i medeltidens nordiska länder.

Klackenberg ser myntfynden som delar av ett större ekonomiskt och religiöst system, där mynten vanligtvis tolkas som en del av den etablerade religionen och kan indikera en komplex dynamik mellan materiella resurser och religiösa praktiker. Hans teori stöds med analyser av historiska

källor, inklusive arkeologiska fynd, kyrkans ekonomiska dokument och religiösa texter. Hans fokus ligger på tre teman: monetariseringens ökning under medeltiden, religiösa ritualers förändring som respons på ekonomisk transformation, och teorin att myntförlusterna kan vara både medvetna offergåvor och oavsiktliga deponeringar.

Genom att applicera Klackenbergs teori på myntfynd i kyrkor utanför Sverige ges en djupare inblick i myntens användning i kyrkliga sammanhang. Det undersöks hur mynten fungerade både som betalningsmedel och kulturella symboler och utforskas samspelet mellan det heliga och det profana. Arbetet lyfter fram hur historiska händelser som kristnandet och reformationen, tillsammans med monetariseringen, formade det moderna Norden.

2. Material och Metod

I Studien används en jämförande analys av spridningskartor för myntfynd från olika skandinaviska kyrkor under perioden 1100-1500 e.Kr. Syftet med detta är att belysa historiska och kulturella förbindelser som återspeglas i myntens användning och cirkulation. För att säkerställa noggrannhet och relevans i analysen tillämpas noggranna dokumentationskriterier för myntfynd. Dessa kriterier inkluderar en kvalitets skala enligt Henrik Klackenberg som kategoriserar fynd efter precisionen i dokumentationen samt indelning av fynden i storleksklasser. Detta underlättar analysen av myntens användningsmönster och betydelse. Detta är kritiskt för att förstå myntens deponeringsmönster och historiska kontext.

I den här uppsatsen används en hermeneutisk metodik för att tolka och analysera myntfynd från medeltida religiösa miljöer. Genom en noggrann granskning av exakta placering och kontextuella sammanhang strävar studien efter att förstå deras symboliska och historiska betydelser. Hermeneutiken innebär en cyklisk process där både helheten och de enskilda delarna av källmaterialet undersöks för att uppnå en djupare förståelse. För att fastställa myntens kronologi och deras användningsmönster i kyrkliga sammanhang, studeras placeringen och kontexten av mynten inom olika delar av kyrkobyggnader. Detta belyser deras ceremoniella och symboliska roller. Tillvägagångssättet blir att använda spridningskartor för att analysera dessa aspekter och förstå myntens bidrag till kyrkornas och samhällets strukturella utveckling. Syftet med detta metodiska tillvägagångssätt är att generera en djupare förståelse för myntens roll och betydelse i medeltida religiösa miljöer. Genom att integrera hermeneutisk analys, detaljerad kontextuell granskning och jämförande studier av myntfynd, syftar uppsatsen till att avslöja nya insikter om de ekonomiska, sociala och religiösa aspekterna av medeltida liv.

2.1 Utgrävningarnas omfattning

För att en spridningsanalys ska vara meningsfull, bör de arkeologiska undersökningarna i kyrkorna uppfylla följande kriterier: Undersökningen bör vara av tillräcklig omfattning och helst inkludera hela kyrkobyggnaden. Det är avgörande för att få en så heltäckande och exakt bild som möjligt om var mynten har hittats. Att inkludera hela kyrkan i undersökningen, från huvudingången till altaret, inklusive sidoaltare, kapell, koret och andra utrymmen, är viktigt eftersom det möjliggör en fullständig analys av hur kyrkobesökarna interagerade vid dessa olika områden. Den metoden tillåter oss att identifiera specifika platser där mynt ofta tappades eller deponerades, vilket kan variera beroende på kyrkans arkitektur och användning. Till exempel kan mynt som hittas nära kyrkans ingång skilja sig från de som hittas nära altaret, både i antal och typ (Klackenberg 1992:27-29).

Olika delar av kyrkan eller olika kyrkor kan ha olika typer av golv, från enkla jordgolv till mer fasta sten eller tegelgolv. En variation som påverkar chansen att mynt försvinner genom golvet, som sedan blir bevarade över tid. Därför är det viktigt att grundligt undersöka och dokumentera alla olika golvtyper för att förstå hur mynt kunde ha blivit förlorade eller gömda. Rensbro (2021) betonar i sin forskning hur olika golvmaterial påverkar vilka föremål som kan hittas under kyrkogolven. Till exempel, golvytor av träplankor med stora sprickor mellan brädorna tillåter flera mindre föremål att försvinna, jämfört med stora stentegel på murbruk. Denna variation i golvmaterial påverkar inte bara chanserna att förlora föremål oavsiktligt, utan påverkar också möjligheten för medveten placering av mynt.

I samband med att kyrkans användning och interiör har ändrats över tiden, kan även golven renoverats eller ersatts, vilket leder till förändringar i de underliggande lagren. Det gör stratigrafin i vissa delar av kyrkan mer komplex. Därför är det avgörande att analysera och dokumentera de olika skikten noggrant för att förstå fördelningen och sammansättningen av fynden. Gravplacering och kyrkans renoverings historik spelar också en stor roll. Till exempel kan en ny golvyta antingen vara placerad ovanpå den äldre golvytan eller helt ha ersätta den, vilket kan orsaka omrörning och förlust av fynd. Dessutom kan återanvändning av material som förts in för att jämna ut en ny golvyta bidra till att objekt oavsiktligt introduceras i kyrkan. Dessa faktorer måste vara inräknade när man analyserar fynd under kyrkogolv. I fall där kyrkorna har trägolv, särskilt i norra Skandinavien där träkyrkor fortsatte att byggas parallellt med stenkyrkor under medeltiden, är förhållandena annorlunda. Dessa trägolv är vanligtvis höjda från marken, vilket leder till ett annorlunda mönster av fynd under golven (Klackenberg 1992:27-29; Rensbro 2021:60-63).

2.2 Dokumentationskvalité

Problematiken som Henrik Klackenberg framhäver handlar om att precisionen och detaljrikedomen i dokumentationen av myntfynd vid arkeologiska utgrävningar kan variera kraftigt. Denna variation är av stor vikt eftersom den direkt påverkar hur vi tolkar och förstår de historiska och arkeologiska sammanhang där dessa fynd har gjorts.

När detaljgraden i dokumentationen är hög med exakt angivna koordinater och noggranna beskrivningar av varje mynts placering ger det forskarna möjlighet att göra mer precisa och nyanserade analyser. Detta kan leda till djupare insikter om de historiska händelserna och samhällsstrukturerna som präglade platsen vid tiden för myntens nedläggning.

Exempelvis kan man dra slutsatser om ekonomiska transaktioner, handelsvägar eller till och med religiösa och kulturella traditioner som påverkade valet av plats för myntens placering.

När detaljerna saknas eller är bristfälliga som i de fall där endast den generella platsen för ett fynd är känd blir vår förmåga att göra precisa tolkningar begränsad. Detta kan leda till en mer generell eller spekulativ förståelse av den historiska kontexten. I värsta fall kan brist på detaljer i dokumentationen resultera i felaktiga antaganden eller missuppfattningar om det historiska sammanhanget (Klackenberg 1992:27-29).

En presentation av Henrik Klackenbergs kvalitetsskala.

Kategori A: Denna kategori omfattar kyrkfynd där varje enskilt mynts fyndplats kan fastställas med hög precision. De uppnås genom att använda ett koordinatnät eller genom exakt inmätning vid utgrävningen. Kategori A representerar den högsta nivån av detaljrikedom och noggrannhet i dokumentationen av myntens ursprungliga placering vid arkeologiska fyndplatser (Klackenberg 1992:27-29; Klackenberg 1995:29-30).

Kategori B: Denna kategori inkluderar kyrkfynd där myntens fyndplatser endast kan fastställas inom ramen för olika rumsliga enheter i kyrkobyggnaden, såsom koret eller långhuset. Det innebär att man kan bestämma var i kyrkan mynten hittades, men inte den exakta platsen inom dessa rum (Klackenberg 1992:27-29; Klackenberg 1995:29-30).

Kategori C: I denna kategori återfinns kyrkfynd där myntens fyndplatser inte kan fastställas närmare än till själva kyrkobyggnaden som helhet. Det innebär att det är känt att mynten hittades någonstans inom kyrkan, men det går inte att specificera var exakt (Klackenberg 1992:27-29; Klackenberg 1995:29-30).

Dessa kategorier återspeglar olika nivåer av precision i dokumentationen av fyndplatser för mynt vid arkeologiska utgrävningar, med Kategori A som den mest precisa och Kategori C som den minst precisa (Klackenberg 1992:27-29; Klackenberg 1995:29-30).

Kategori A

Det är avgörande att dokumentationen av arkeologiska undersökningar håller en hög standard och, i bästa fall klassificeras som kategori A. Denna kvalitetsnivå innebär att varje enskilt mynts fyndplats kan fastställas med den bästa möjliga precision. Det uppnås genom att använda ett koordinatnät eller genom exakt inmätning under utgrävningen, vilket möjliggör för forskare att kartlägga varje mynts exakta position inom kyrkans struktur.

Detaljerad stratigrafisk information är också en viktig aspekt av en undersökning. Att förstå de olika lagren av mark där mynten hittades kan man klargöra när och hur mynten deponerades eller tappades. Det ger en större förståelse för användning samt hur dessa praktiker kan ha förändrats över tid. Dokumentationen kan inkludera detaljerade fotografier, skriftliga beskrivningar och ritningar av fyndplatsen. En sådan noggrann dokumentation är viktig för att möjliggöra en fullständig förståelse av fynden och för att kunna dra pålitliga slutsatser om myntens betydelse (Klackenberg 1992:27-29).

2.3 Volym av myntfynd

En presentation av Henrik Klackenbergs storleksklasser.

- *Storleksklass I:* Små fynd, som innehåller 1-5 medeltidsmynt.
- *Storleksklass II:* Medelstora fynd, med 6-25 medeltidsmynt.
- *Storleksklass III:* Stora fynd, med 26-100 medeltidsmynt.
- *Storleksklass IV:* Mycket stora fynd, med 101-613 medeltidsmynt.

Myntfynd i medeltida kyrkor spelar volymen av myntfynd en avgörande roll för att säkerställa att det finns tillräckligt med data för att dra relevanta slutsatser. Storleksklass II, som omfattar myntfynd innehållande mellan 6 och 25 mynt, utgör en medelstor kategori som ger en jämvikt mellan de mindre representativa eller informativa små fynden (Klackenberg 1992:30-31).

Den storleksklassen tillhandahåller tillräckligt med data för att genomföra betydelsefulla analyser och dra slutsatser. Det är inte enbart det totala antalet mynt som är viktigt, utan även deras kontext, fördelning och relation till den plats där de hittades. Dessa faktorer tillsammans ger en omfattande bild av hur mynt användes och förlorades inom kyrkans utrymmen. Medelstorleken på fynden i storleksklass II gör dem också potentiellt mer representativa för typiska aktiviteter eller händelser, som exempelvis offerspill i kyrkor. Det innebär att dessa fynd kan ge en mer balanserad och omfattande bild av hur mynt användes och förlorades (Klackenberg 1992:30-31).

Storleksklass II av myntfynd är betydande del till Klackenbergs arbete, eftersom den utgör en stabil grund för statistisk analys och tolkning. Samtidigt är storleksklass III och IV viktiga för att ge en ännu bredare förståelse av myntens roll och betydelse i det medeltida samhället. Dessa klasser bidrar till en tydligare bild genom att inkludera ett större och mer varierat urval av myntfynd, vilket möjliggör en mer detaljerad analys av dagliga och rituella aspekter av myntanvändning (Klackenberg 1992:30-31).

2.4 De högsta kraven på dokumentation

Bland de 198 kyrkor som är listade i Klackenbergs fyndkatalog, uppfyller ungefär 20 procent av de undersökta kyrkorna de högsta kraven på dokumentation. Denna observation antyder att endast en begränsad del av de tillgängliga fynden kan anses erbjuda en fullständig och trovärdig representation. Detta är av särskild betydelse för en fördjupad förståelse av myntens användning under medeltida Sverige (Klackenberg 1992:35).

Tabell 1 - myntfynd med dokumentationsnivå A, antalet mynt och utgrävningarnas omfattning i Svenska kyrkor - Klackenberg 1992

PLATS	UNDER-SÖKNINGS OMFATTNING	KYRKANS BYGGNADS TID	ANTAL MYNT (MEDELTIDA)	FYNDÅR OCH INVENTARIE N-UMMER	DOKU MENT ATION	FYNDNUMMER - Klackender g
Bjärka kyrkoruin (B sn), Västergötland	koret, långhuset och tornet	Före 1150	137 (75)	1929-30, SHM 21 749; SLM	A	3
Dverstorps kyrkoruin (Dimbo sn), Västergötland	Koret och långhuset	1150-1200	72 (72)	1973, KMK 100 402	A	6
Ettaks kyrkoruin (Velinga sn), Västergötland	Koret och långhuset	Före 1200	21 (15)	1970, SLM 89 662, 89 370; TM	A	7

PLATS	UNDER-SÖKNINGS OMFATTNING	KYRKANS BYGGNADS TID	ANTAL MYNT (MEDELTIDA)	FYNDÅR OCH INVENTARIE N-UMMER	DOKU MENT ATION	FYNDNU MMER - Klackender g
Lovene Kyrkoruin (Karleby sn), Västergötland	Koret och långhuset	Före 1250	16 (15)	1969, SLM 89 371 & 89 646	A	20
Nödinge kyrka (N sn), Västergötland	Koret och långhuset	Före 1200; Äldre begravningspla ts	35 (21)	1981, ÄLM (ej fyndfördelat)	A	23
Överkyrke kyrkoruin (Gökhems sn), Västergötland	koret, långhuset och tornet	Före 1225	22 (21)	1955, SLM	A	39
Nedre Ulleruds kyrka (N Ulleruds sn), Värmland	Koret, långhuset och tornet	Före 1250	578 (261)	1949-58, VM; SHM dnr 3595/63	A	43
Ämbeskogs kyrkogrund (Svanskogs sn), Dalsland	Koret och långhuset	1250-1300	13 (11)	1954, VM 21 885	A	46:II
Västra Husby kyrka (V H sn), Östergötland	Koret, långhuset, tornet, sakristian och vapenhuset	Före 1200; ev äldre träkyrka	37 (24)	1977, KMK dnr 478/77	A	57
Östra Hargs kyrka (Ö H sn), Östergötland	Koret och långhuset	1150-1200	51 (22)	1987, ÖLM C 3849	A	59
Hamneda kyrkoruin (H sn), Småland (Finnveden)	koret, långhuset och tornet	1170-1200	482 (413)	1936, SHM 21 742	A	60
Arby kyrka (A sn), Småland (Möre)	koret, långhuset och tornet	Ca 1250; äldre träkyrka	142 (65)	1971, SHM 30 040	A	65
Myresjö kyrka (M sn), Småland (Njudung)	Koret och långhuset	1175-1225	53 (31)	1972, JLM dnr 1169/74	A	72
Gränna kryka	Schakt i koret, långhuset och vapenhuset	1150-1175; ev äldre träkyrka	123 (73)	1987, JLM dnr 198/87	A	82
Borgs kyrkouin (Räpplinge sn), Öland	Schakt i och invid koret och långhuset	1170-1240	57 (57)	1974-75, SHM dnr 3018/74, KMK dnr 116/78	A	84

PLATS	UNDER-SÖKNINGS OMFATTNING	KYRKANS BYGGNADS TID	ANTAL MYNT (MEDELTIDA)	FYNDÅR OCH INVENTARIE N-UMMER	DOKU MENT ATION	FYNDNU MMER - Klackender g
Källa kyrka (K sn), Öland	Långhuset, tornet samt del av vapenhuset	Ca 1200; äldre träkyrka	232 (199)	1971-72, KMK 100 508	A	87:III
S:t Johannes kapellruin (Ås sn), Öland	Schakt i koret samt i anslutning till portalerna	1250-1300	105 (105)	1974, SHM 5599/74	A	91
S:ta Birgittas kapellruin (Bredsättra sn), Öland	Schakt i och invid koret, långhuset och portalerna	1300-1400	14 (14)	1979. KMK 101 634	A	92
Lekaryds kyrka (L sn), Småland (värend)	Hela salkyrkan	1450-1520; ev äldre träkyrka	105 (10)	1961, SHM 27 203	A	97
Fors kyrka (Eskildstuna sn), Södermaland	Schakt i koret, långhuset och sakristian	Före 1100; äldre träkyrka	168 (48)	1972, KMK dnr 232/77	A	105
Kumla kyrka (K sn), Närke	Tornet samt delar av långhuset och södra korsarmen	1150-1200; korsarmarna 1250-1300	270 (96)	1971, Örebro läns museum 33 777	A	113
Husbyborgs kyrkoruin (Tierps sn), Uppland	Hela salkyrkan	Ca 1300; äldre begravningar	26 (11)	1971, SHM dnr 4119/75	A	125
Österlövsta kyrkogrund (Ö sn), Uppland	Schakt i koret, långhuset och sakristian	1250-1300	17 (17)	1981-89, KMK dnr 454/83	A	136
Lidens kyrkogrund (Ådals-Lidens sn), Ångermanland	Salkyrkan, sakristian och vapenhuset	1250-1300	17 (17)	1955, KMK dnr 364/8	A	145
Torsåkers kyrka (t sn), Ångermanland	Koret och östra delen av långhuset	1200-1300 (äldsta kyrkan)	89 (37)	1989; L-M dnr 129/89	A	147
Finströms kyrka (F sn), Åland	Koret, långhuset och sakristian	1250-1300 sakristian; äldre träkyrka	535 (142)	1949, 1969-70, ÅM 177, 424, 436	A	150
Jomala kyrka (J sn), Åland	Koret och långhuset	1225-1275	584 (134)	1961, ÅM 353	A	154
Lemlands kyrka (L sn), Åland	Salkyrkan och tornet	Salkyrkan ca1280; äldre träkyrka	76 (68)	1957, ÅM 305	A	157

PLATS	UNDER-SÖKNINGS OMFATTNING	KYRKANS BYGGNADS TID	ANTAL MYNT (MEDELTIDA)	FYNDÅR OCH INVENTARIE N-UMMER	DOKU MENT ATION	FYNDNU MMER - Klackender g
Saltviks kyrka (S sn), Åland	Salkyrkan och tornet	Ca 1280, ev äldre träkyrka	247 (72)	1956, ÅM 302	A	158
Pata kapellgrund (Ålems sn), Småland (Stranda)	Hela kapellgrunden	1450-1500	10 (9)	1990, KLM	A	193

2.5 Tre kyrkor med riklig dokumentation

Denna presentation är inte enbart en illustration, utan en kritisk komponent i Klackenbergs argumentation och dokumentation av hans teori. Teorin är fast förankrad i empiriska bevis. Exempelen som presenteras här används för att tydliggöra material och teoretiska ramverk. Denna inledande översikt är avsedd att lägga en grund för senare analyser av nordiska kyrkliga fynd. Genom att tillämpa Klackenbergs perspektiv avser vi att fördjupa förståelsen och berika kunskapen om dessa historiska artefakter.

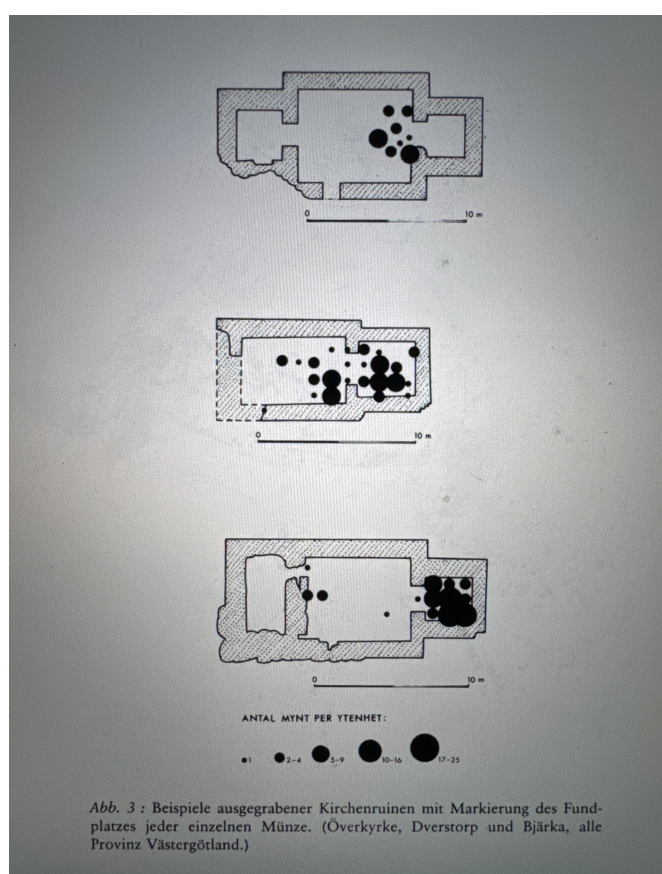

Fig 1. Spridningskarta över Överkyrka, Dverstorp kyrka & Bjärka kyrka. Ur Klackenberg, H. 1995:27. Fundmünzen aus Kirchengrabungen in Schweden – Voraussetzungen, quellenkritische Überlegungen und Ergebnisse

Tre kyrkor från Västra Götaland sticker ut baserat på dess dokumentation och fungerar därefter som ett tydligt exempel på kyrkor där vi kan bedöma teorin. Där hela kyrkan har genomgått en väldokumenterad utgrävning och noggrann analys av myntfynd.

Antalet mynt som påträffades på varje plats representerades av cirkelns storlek på bilden. Den största cirkeln motsvarade 17-25 mynt. Detta indikerar att Bjärka hade den största koncentrationen av mynt, medan Överkyrke och Dverstorp hade flera platser med mindre ansamlingar (Klackenberg 1995:31-34).

Överkyrka kyrka - Visar på en tydlig samling av mynt både i mitskeppet och vid ingången till koret. Denna fördelning i centrala delar av kyrkan, där ceremoniella aktiviteter som inkluderar mässor, dopceremonier, bröllop, begravningar, helgons fester och pilgrimsresor kan ha ägt rum ger en bild av kyrkans praktiska användning. Det tyder på ekonomiska transaktioner eller offergåvor, särskilt i samband med altaret, som har en viktig roll i religiösa handlingar (Klackenberg 1995:31-34).

Dverstorp kyrka - Mynten vara spridda över hela kyrkorummet, men med en tydlig koncentration vid ingången till koret. Detta tyder på intensifierad aktivitet i dessa områden, särskilt korets början. Det antyder att dessa områden hade en speciell religiös betydelse, kanske för gåvor eller handel i en kulturell händelse (Klackenberg 1995:31-34).

Bjärka kyrka - hittades vi stor samling mynt i kyrkans korområde, där altaret brukade stå. Den platsen har en stor betydelse inom den kyrkliga kontexten och användes för gudstjänster och ceremonier. Myntens närvaro här indikerar att det området spelade en central roll för insamling och användning av mynt som gåvor. Placeringen av mynten nära koret, vid altaret, är betydelsefull. Det indikerar en medvetenhet om platsens liturgiska betydelse och att mynten inte hamnade här av en slump. Istället verkar det som om människor medvetet valde detta område för sina donationer (Klackenberg 1995:31-34).

De myntsamlingar som finns i kyrkornas korområde stärker teorin om att mynten användes som offergåvor. Denna tolkning blir mer övertygande när man betraktar korområdets roll som centrum för religiösa händelser. Eftersom inte alla människor hade tillträde till koret, kan mynten ses som en symbolisk gest av hängivenhet gentemot tron och en önskan att offra till sina gudar. De som hade privilegiet att vara nära koret och delta i de mest centrala religiösa ceremonierna kunde uttrycka sin religiösa hängivenhet genom att donera mynt till kyrkan.

Mynt kunde då betraktas som en representation av tro och önskan att vara nära gudarna i korets heliga utrymme. På så sätt blev mynten mer än bara materiell donation, de blev en symbol för individernas hängivenhet och önskan att delta i det mest heliga inom sin tro.

Baserat på Henrik Klackenbergs (1995) resonemang om myntfynd i kyrkor och spridningskartorna över Överkyrke, Dverstorp och Bjärka, stödjer dessa fynd hans teori om offerspill. Mönstret av myntens placering tyder på en medveten och meningsfull interaktion med utrymmena. Människor valde medvetet platser inom kyrkorummen för att lämna sina mynt som en del av rituella handlingar vilket resulterade i att mynt även förlorades på dessa platser (Klackenberg 1995:31-34).

2.6 Källkritisk utvärdering av Klackenbergs tes

Studien 'Building for glory Coins in the houses of the Lord in Gränna and Arby' av Nanouschka M. Burström (2021) ger insikter som kan relateras till och potentiellt stärka denna teori.

Studien visar att myntanvändning inom svenska kyrkor blev betydande under 1200-talet med bildandet av församlingar, vilket kan indikera att eventuella ritualer eller offersedvänjor som involverade mynt kan utvecklats eller blivit mer vanliga under denna period. Detta tidsmässiga sammanfall kan ge en viktig indikation på när mynt först började användas i kyrkliga sammanhang (Burström 2021:304-305).

Under utgrävningen upptäcktes sjuttio mynt, 42% från år 1220-1550 och 24% från 1600-talet, vilket motsvarade 56% av alla myntfynd från platsen. 20 mynt dateras till 1300-1400 talet. De flesta av dessa mynt hittades vid den bakre delen av koret, intill högaltaret (Burström 2021:303-304).

Studien visar även ett samband mellan myntanvändning och specifika kyrkliga evenemang, såsom helgonsdagar. Detta stödjer tanken om att mynt kan ha använts som offergåvor under speciella religiösa tillfällen, vilket stärker Klackenbergs teori. Denna koppling mellan myntanvändning och kyrkliga aktiviteter stärker ytterligare idén att myntfynden kan vara en del av ritualiserade handlingar. Studiens observationer av ojämna fördelningar av mynt från olika tidsperioder kan också vara av betydelse. Om man antar att mynten hade en rituell användning, kan dessa variationer i myntfynd indikera förändringar i religiösa praxis eller intensiteten i offersedvänjor över tid. Detta kan ge en inblick i hur religiösa traditioner och ritualer utvecklades och förändrades i samband med samhälleliga och ekonomiska förändringar.

Slutligen påpekar studien förändringar i myntens storlek, vikt och material efter reformationen, från mindre, lättare silvermynt till större, tyngre kopparmynt. Dessa förändringar kan spegla förändringar inte bara i ekonomin utan också möjligen i naturen av de ritualer där mynten användes (Burström 2021:299-304).

3. Analys av myntfynd i nordiska kyrkor

Dessa kyrkor i Danmark och Norge har valts som undersökningsobjekt på grund av deras omfattande dokumentation av myntfynd, vilka framkommit genom arkeologiska utgrävningar. Dessutom stöds urvalet av relevanta studier publicerade så nyligen som under år 2021, vilka bidrar till forskningens aktualitet och relevans.

3.1 Ett historiskt perspektiv

I de danska kyrkorna, speciellt i församlingskyrkor där bevarandet är bättre, har arkeologer gjort betydande upptäckter. Framför allt har de hittat en stor mängd föremål, däribland mynt. Redan år 1956 började man hitta stora samlingar av artefakter, inklusive mellan 100 och 200 mynt, förlorade i kyrkogolven. Dessa upptäckter var inte bara begränsade till de större eller mer kända kyrkorna, utan små bykyrkor visade sig även vara rika på föremål vilket tyder på en utbredd närvaro av artefakter över olika typer av religiösa byggnader (Rensbro 2007:58).

3.2 Placering av mynt i kyrkor

Mynten som upptäcktes i de danska kyrkorna låg ofta nära ingångsdörren, särskilt mot söder och norr längs med mittgången. Det ger oss information om var kyrkans penninginsamling vanligtvis ägde rum och där gåvor samlades in. I Vig Kyrka, fann man att de flesta mynten var koncentrerade nära ingången och längs mittgången. Dock hittades endast tre mynt i den östra delen av kyrkans skepp. Den upptäckten har varit av betydelse för Olaf Olsens forskning om hur utrymmena i romanska landsbygdskyrkor var organiserade och belyser hur myntfynd kan användas för att förstå kyrkornas historiska användning och interna struktur (Rensbro 2007:83)

Fig 2: Spridningskarta över de fyra kyrkorna i Danmark som ingår i undersökningen, med tillägg av uppsatsens författare.

Tabell 2 - danska kyrkor

I denna analys använder jag mig av Klackenbergs (1992) forskning rörande myntfynd som grund för att systematiskt klassificera och bedöma dokumentationsnivån för varje enskild kyrka.

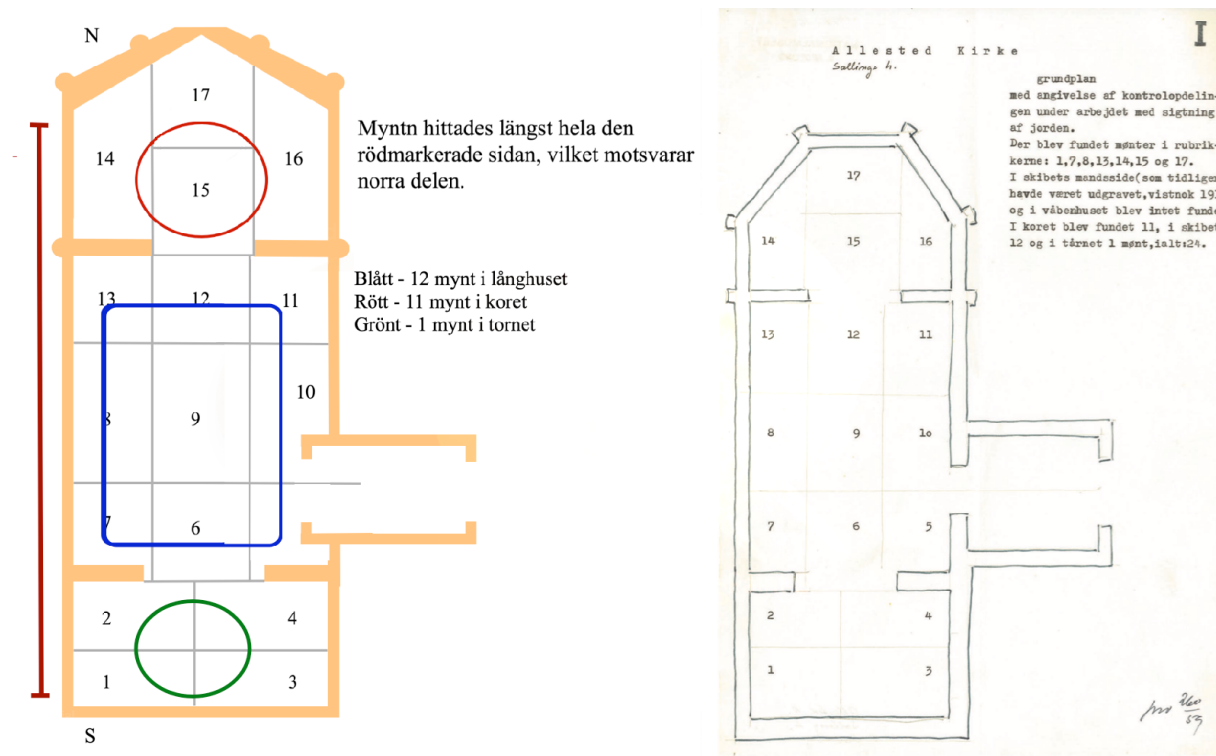
FYNDPLATS	UNDER-SÖKNINGS-OMFATTNING	FYNDÅR OCH INVENTARI-ENUMMER	DOKUMENT-ATION	KYRKANS BYGGNADST-ID	ANTAL MYNT (MEDELTIDA)
Allested kyrka, Faaborg-Midtfyn	Hela kyrkan	1916 & 1958	A	Ca 1250	24 (15)
Aggersborgs kyrka, Jylland	Koret och mitskeppet	1976	A	Ca 1000-1200 - talet (koret 1100)	341 (262)
Hedensted kyrka, Jylland	Hela kyrkan	2007	A	Ca 1100	127 (110)
Oldrups kyrka	Hela kyrkan	2014	A	Ca 1100	54 (54)

3.3 Allested kyrka

Fyndet av mynt i Allested kyrka blev möjligt genom att kyrkogolvet delades upp i numrerade sektioner. Kvaliteten på dokumentationen i samband med detta fynd är väl publicerad och ger en detaljerad beskrivning av myntens exakta lokalisering och datering. Betydelsen av denna upptäckt understryks ytterligare genom det totala antalet mynt, 15 medeltida mynt, vilket kvalificerar fyndet som kategori A gällande storleksklass. En kategori som betecknar en grundlig precision i dokumentationen och bidrar till en djupare förståelse av de historiska sammanhang där dessa mynt användes.

” Kyrkans bottenvåning - med angivande av kontrollfördelningen under arbetet med sällning av jorden. Mynt hittades i sektionerna: 1,7,8,13,14,15 och 17. Inget hittades på ”manssidan” av skeppet (som tidigare grävts ut, troligen 1916) och i vapenhuset. 11 mynt hittades i koret, 12 i långhuset och 1 mynt i tornet, totalt: 24 mynt ” (Rensbro 2007:89-91).

Under utgrävningen av Allested kyrka i slutet av 1950-talet gjordes ett flertalet myntfynd, huvudsakligen på norra sidan av kyrkan. Enligt den anknutna texten hade kyrkans sydsida av skeppet tidigare varit noggrant utgrävt som framgår av spridningskartan. Sammanlagt hittades 12 mynt på den norra sidan, vilka uppvisade en jämn fördelning över tid medan inga nyare mynt upptäcktes i koret. På nordsidan fanns nio mynt från medeltiden och renässansen, medan ytterligare två medeltida mynt hittades mitt i koret. Sammanlagt återfanns 15 mynt från perioden: Christoffer II (1320-1326, 1329-1332) hittade i kyrkoskeppet, Erik av Pommern (1396-1439) i kyrkoskeppet och koret, Hans (1481-1513, under den sena medeltiden) hittade i koret och 6 mynt från Mecklenburg (1400 tal) hittade i koret, tornet och långhuset. Detaljerna om hur dessa mynt exakt spreds eller fullständiga störningar i området är dock inte helt dokumenterade, vilket påverkar tolkningen av fyndplatsen och myntens ursprungliga placering i kyrkogolvet (Rensbro 2007:89-91).

Figur 3: Spridningsbild över myntfynd i Allested. Planritning av författaren till vänster, efter ett original från Nationalmuseet, Köpenhamn.

ad/m 260
59 i

F.P. 2652. Allested Kirke, Sallinge Herred, Svendborg Amt, 1958.

1.	Christopher II. Roskilde. Hbg. 1, MB 544. Skib, rubrik 8.	-	-	-	-	7.
2.	-	-	-	-	-	-
3.	-	-	2?	-	550?	8.
4.	Erik af Pommern. Lund. Kobbersterling	-	-	-	-	13.
5.	-	-	-	-	Kor	14.
6-8.	-	Kronehulpenninge	-	-	-	14.
9.	Hans. Malmø. Hvid. Utydelig	-	-	-	-	14.
10.	Christian IV. Skilling 1620. Schou 201	-	-	-	-	-
11.	-	Toskilling 1625.	-	52	-	-
12.	Christian V.	-	1677.	-	42	Skib - 7.
13.	Frederik IV. -(norsk) 1703.	-	6	-	-	8.
x 14.	-	Skilling 1719	-	14	-	-
15.	Christian VII.	-	1779	-	10	- 7.
16.	Frederik VI. Fjæreskilling 1815	-	1	-	-	13.
17-18.	-	Treskillinger	-	-	2	-
19-20.	Meklenborg. Hulpenninge. Oertzen	182	-	-	-	14.
21.	-	-	-	183	-	13.
22.	-	-	-	-	Kor	15.
23.	-	-	-	-	-	17.
24.	-	-	-	-	Tårn	1.

x) Mønten indlagt i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.

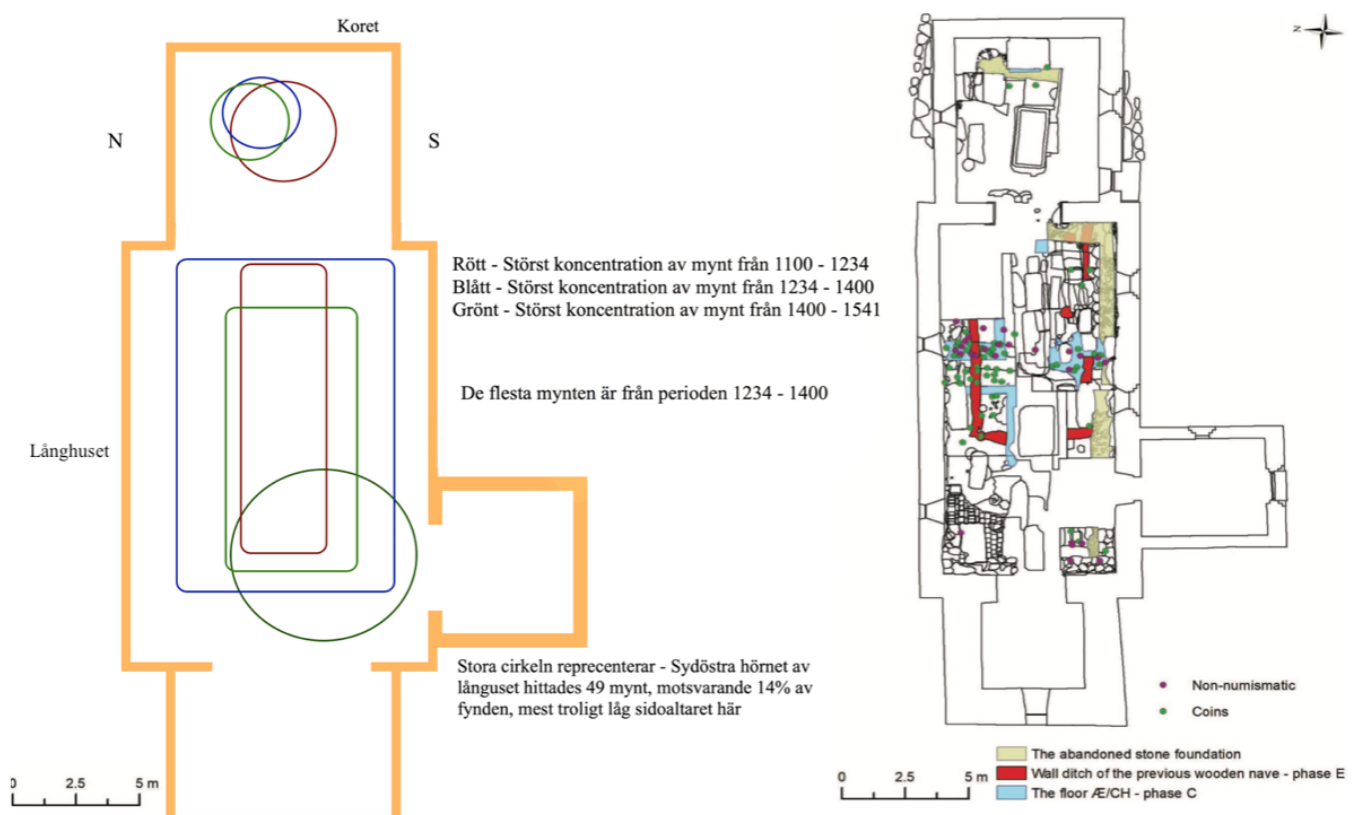
Figur 4: lista över mynt från Allested kyrka, från nationalmuseet Köpenhamn.

Martin Wangsgaard Jürgensen (2021) undersökning på mynts roll i kyrkor ger oss insikter om 15 medeltida mynt funna i kyrkan. Analysen visade att mynten avsiktligt placerats i specifika kyrkodelar som kyrkoskeppet, tornet, koret långhuset. Avsaknaden av mynt på mäns traditionella sida i skeppet tyder på en medveten handling och specifik placering av myntfynden. Vilket antyder en större betydelse än deras ekonomiska värde. Jürgensen föreslår att mynten var offergåvor, vilket understryker Allested kyrkas roll som en viktig plats för både andliga och materiella bidrag i det medeltida samhället.

Den arkeologiska utgrävningen i Allested kyrka som liknar tidigare kyrkoutgrävningar i Sverige analyserade av Henrik Klackenberg (1992), uppfyller de grundliga kriterierna för att tolka och förstå myntfyndens specifika placering inom kyrkans utrymme. Utgrävningens omfattning inkluderar viktiga delar av kyrkobyggnaden och stöds av data från tidigare arkeologiska undersökningar vilket bekräftar att de mest relevanta områdena har blivit noggrant undersökta (Rensbro och Moesgaard 2021:238-239). Som vi kan se i Klackenbergs studier om kyrkofynd har dessa mynt även hittats främst i koret, långhuset och tornet, vilket stärker hans teori om ceremoniella offerspill inom kyrkan under medeltiden.

3.4 Aggersborgs kyrka

Aggersborgs kyrka är en romansk struktur byggd av granit som inkluderar ett kor och ett långhus. Märkbara strukturella tillägg inkluderar ett torn av fältstenar och tegel i väster och ett vapenhus framför södra dörren till långhuset, tillagda under senmedeltiden. Den nuvarande huvudingången byggdes på samma plats under 1800-talet. På norra sidan av långhuset bevaras de ursprungliga små fönstren och en igenmurad ingångsdörr (Rensbro och Moesgaard 2021:243).

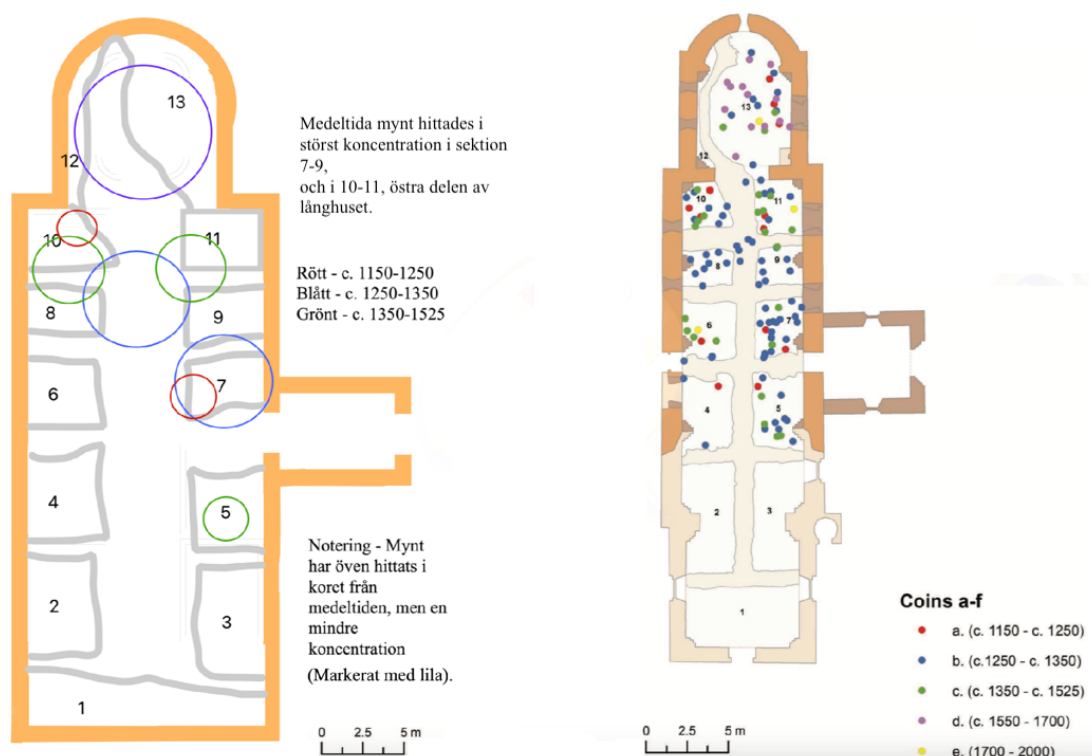
Figur 5: Spridningsbild över myntfynd i Aggersborg Kyrka. Analysritning av författaren (till vänster) efter plan av Steinar Kristensen, UiO: Kulturhistoriska museet (till höger). Från Rensbro och Moesgaard 2021:249.

Den publicerade informationen från utgrävningen i Aggersborgs kyrka varierar starkt i kvalitet. En del av datan reflekterar en mer detaljrik information för arkeologisk dokumentation. Utgrävningen 1976, dess resultat och åter-utredningen som utfördes som en del av projektet Religion och Pengar är noggrant dokumenterade, inklusive diskussioner och alternativa tolkningar av olika områden med mynt kluster i kyrkan (Rensbro & Moesgaard 2021:239-240). Utgrävningen inleddes 1976 där fokuset låg på att förstå kyrkogolvets olika aspekter som arkeologiska objekt, särskilt i relation till myntfynden. Utgrävningen tog även hänsyn till historisk omfördelning av kulturella lager under konstruktion och ombyggnadsarbeten, vilket ofta innebar användning av material utifrån eller omfördelning av jord inom kyrkan. Detta projekt betonade komplexiteten i att tolka myntfynd från störda kulturella lager och de metodologiska utmaningarna vid studier av kyrkogolv (Rensbro & Moesgaard 2021:242-243). Vid utgrävningen i Aggersborgs kyrka upptäcktes 341 mynt, vilket representerar de största arkeologiska samlingen av myntfynd i någon dansk kyrka hittills. Dessutom fanns det 301 icke-numismatiska registreringsnummer som omfattade 699 artefakter eller fragment funna under utgrävningen (Gullbekk et al 2021:19; Rensbro och Moesgaard 2021:242-243).

Sydöstra hörnet av långhuset: Ett område på nio kvadratmeter i sydöstra hörnet av långhuset gav upphov till 49 mynt, vilket motsvarar 14% av det totala antalet myntfynd i kyrkan. Det antas att ett medeltida sidoaltare var beläget i detta hörn, troligen tillägnat skyddshelgonet som i de flesta medeltida bykyrkor. I detta område fanns två arkeologiska strukturer av betydelse: grop J och grav AI. Grav AI innehöll en blandning av mynt från cirka år 1300, några från mitten av 1300-talet och 1400-talet samt tre postmedeltida mynt (1627, 1652, 1722). Alla 12 mynt från grop J var medeltida. De ger en uppfattning om fördelningen av myntfynden inom kyrkan och indikerar att vissa områden, särskilt i sydöstra hörnet av långhuset, var särskilt rika på fynd, troligen kopplade till religiösa aktiviteter såsom gåvor vid ett sidoaltaret (Rensbro och Moesgaard 2021:260-261).

Detta område har en särskild betydelse för vår förståelse av medeltida offerplatser särskilt med tanke på att det innehöll 49 mynt motsvarande 14% av de totala myntfynden i kyrkan, och ligger inom en yta på bara nio kvadratmeter nära det troliga sidoaltaret. Denna koncentration av mynt antyder starkt att detta område var en plats av högre betydelse där församlingsmedlemmar aktivt uttryckte sin tro genom att placera mynt som offergåvor. Denna praktik speglar en övergång från kollektiva ceremonier till en mer personlig hängivenhet där varje individuell handling av att lämna ett mynt blev en del av det gemensamma religiösa uttrycket (Jürgensen 2021:30-33). Vidare stärks teorin om att detta område var av religiös betydelse genom antagandet att det tidigare fanns ett medeltida sidoaltare i detta hörn, troligen tillägnat kyrkans helgon. Denna koppling till ett sidoaltare ger en stark indikation på att myntfynden representerar offergåvor, vilket är i linje med Klackenbergs teori om offerspill vid religiösa platser. Den tidsmässiga fördelningen av mynten, som sträcker sig från cirka år 1300 till postmedeltida tider, pekar på en långvarig tradition av offerspill vid denna plats (Rensbro och Moesgaard 2021:260-261).

Vidare omfattade dokumentationen fotografiska och ritade registreringar av fynd och utgrävningsprocess, samt detaljerade kartor för att fastställa fyndens exakta positioner. Denna omfattande dokumentation säkerställer att värdefull information bevaras för framtida forskning och ger en fullständig bild av kyrkans historia. Utgrävningen vid Hedensted kyrka utfördes inför installationen av golvvärme år 2007. Mynten som hittades under utgrävningen har sorterats in i fem grupper baserat på deras åldrar och ursprung (Ingvardson 2021:281).

Grupp b utgör den största samlingen med 71 mynt från cirka 1250–1350. Dessa är främst dansk penning, en valuta som tycks ha varit i omfattande cirkulation under denna tid. Denna grupp inkluderar också särskilda mynt såsom Magnus Eriksson brakteater och en sterling präglad av Tomas de Bourlémont. I Grupp c finns 24 mynt från en senare period, cirka 1350–1525. Bland

dessa finns nordtyska brakteater och andra danska mynt, som visar på en blandning av lokala och regionala valutor som användes i området (Ingvardson 2021:277-279).

Grupp d innehåller 13 mynt från en ännu senare period, cirka 1550–1700, och består huvudsakligen av danska skilling, vilket pekar på fortsatt användning och kanske även en stabilisering av den danska valutan. Slutligen, Grupp e innefattar 3 mynt från 1700-talet och senare, vilket visar på en fortsatt användning av mynt och kanske även förändringar i ekonomisk aktivitet och valutasystemet fram till modern tid (Ingvardson 2021:277-279). Mynt funna i Hedensted kyrka daterade från 1150 till efter 1700-talet symboliserar en långvarig ritual praxis där de agerade som gåvor snarare än betalning. Jürgensen (2021) beskriver hur mynt placerade vid andliga punkter som altaret och södra ingången uttrycker församlingsmedlemmarnas religiösa tacksamhet. Deras medvetna placering i kyrkan speglar en tro vilket markerar en andlig och materiell kultur inom senmedeltidens kyrka. Varje mynt representerar en individuell och kollektiv andaktsberättelse (Ingvardson 2021:277-279).

Fig 7: De två bäst bevarade exemplen på de nya brakteater "Dessa tre sällsynta Valdemar I, 1154–1182, som finns i Hedensted kyrka.

Foto J.Lee, Nationalmuseet, Danmark.

Från Ingvardson 2021:278,285.

mynt hittades norr om korbågen och utgör möjligen ett mindre offer vid ett sidoaltare "
(Ingvardson 2021:284).

Under utgrävningen delades fynden av mynt in i 13 olika sektioner för systematiskt undersöka och dokumentera fynden noggrannare. Av dessa är endast områden 4 - 11 och område 13 viktiga för analysen. Det beror på att områdena 1 till 3 ligger i en del av kyrkan som byggdes år 1939, och område 12 grävdes inte ut för att undvika skador på korets norra väggar. Alla områden som är äldre än 1939, sektion 4 till 11, hade myntfynd. Särskilt i område 7, nära den södra ingången, och område 13, som täcker både koret och korbågen, hittades ett flertalet mynt, med 14 respektive 29 stycken. I de mellersta södra sektionen 5, 7 och 9 och den norra mellersta sektionen 8 hittades främst mynt från grupp b, som mestadels består av danska penningar slagna runt 1241–1340. Koret och korbågen är de enda platserna där man framför allt hittade tidigmoderna mynt; faktiskt kommer alla mynt från grupp d, som är präglade mellan cirka 1550 och 1700, från område 13 (Ingvardson 2021:277-279).

3.6 Oldrups kyrkoruin

Oldrups kyrkoruin är ett exempel på en privat metalldetektor undersökning som är väl dokumenterad men störd av plöjning. Undersökningen vid kyrkan har avslöjat en koncentration av medeltida mynt och andra artefakter, främst inom en trettiometers radie från kyrkans östra ände, och i mindre mängd upp till 75 meter bort. Majoriteten av fynden tycks ha en öst-västlig spridningsriktning, troligtvis påverkade av historisk öst-västlig plogning. En sådan långvarig plogning i området har dock komplicerat tolkningen av fyndens exakta ursprungliga placeringar, vilket gör det svårt att specificera var mynten ursprungligen befann sig (Moesgaard 2018:179-181).

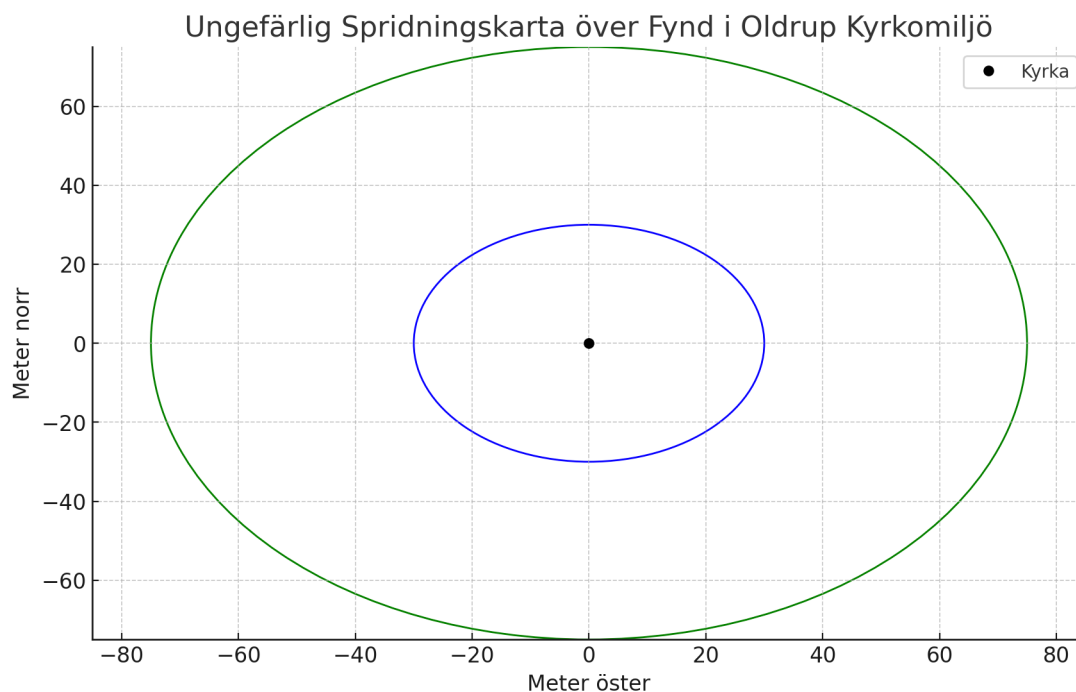

Fig 8: Spridningskarta över Oldrups kyrka, Danmark, återskapad av uppsatsens författare, efter Mikkel Fuglsang.

Flera faktorer bidrar till svårigheten i att fastställa de exakta platserna för mynten och andra artefakter. Troligen har mynten oavsiktligt tappats av församlingsmedlemmar som besökte kyrkan i närheten av högaltaret, sidoaltaret, eller nära kollektan. Över tid kan dessa oavsiktligt förlorade föremål ha blivit spridda genom regelbunden plöjning och andra jordbruksaktiviteter som ägt rum sedan kyrkans övergivande. Dessutom kan landskapsförändringar såsom markutjämning och lutning, speciellt öster om kyrkan, ha orsakat ytterligare förflyttningar av föremål. Slutligen kan rivningen av kyrkan och dess omvandling till jordbruksmark ha bidragit till en bredare spridning av artefakter över fältet. Dessa aktiviteter har samverkat över tid för att gradvis flytta mynt och andra objekt från deras ursprungliga platser, vilket resulterar i en komplex och störd kontext som gör det utmanande att exakt bestämma varje fynds ursprungliga position (Moesgaard 2018:179-181).

4. Analys av myntfynd i norska kyrkor

Fig 9: Spridningskarta över de tre behandlade kyrkorna i Norge som ingår i undersökningen, med tillägg av uppsatsens författare.

Tabell 3 - norska kyrkor

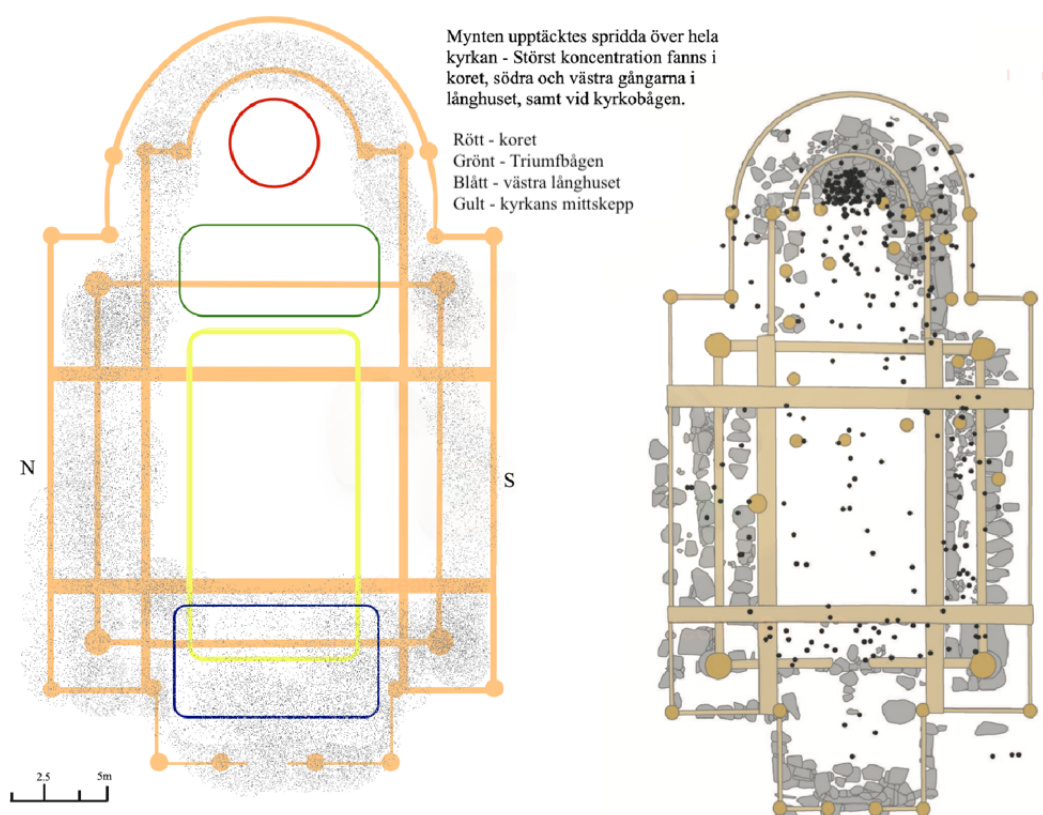
I denna analys använder jag mig av Klackenbergs (1992) forskning rörande myntfynd som grund för att systematiskt klassificera och bedöma dokumentationsnivån för varje enskild kyrka.

FYNDPLATS	UNDER-SÖKNINGS-OMFATTNING	FYNDÅR OCH INVENTARI-ENUMMER	DOKUMENT-ATION	KYRKANS BYGGNADST-ID	ANTAL MYNT (MEDELTIDA)
Høre Stavkyrka, Valdresdalen, Norge	Kyrkans befintliga ytterväggar	1979	A	Ca 1180	359 (232)

FYNDPLATS	UNDER-SÖKNINGS-OMFATTNING	FYNDÅR OCH INVENTARI-ENUMMER	DOKUMENT-ATION	KYRKANS BYGGNADST-ID	ANTAL MYNT (MEDELTIDA)
Eidskog Kyrka, Skotterud, östra Norge,	Området runt nuvarande kyrka	1965	A	1100 - 1200 talet	485
Sankta Marias klosterkyrka, Bergen, Norge	Kyrkans golv, mittskeppet och kören	1891	A	1120 - talet	59 (44)

4.1 Höre Stavkyrka

Utgrävningen vid Höre Stavkyrka genomfördes år 1979 av arkeologerna Håkon Christie och Jørgen Jensenius tillsammans med Riksantikvarier. Syftet var att utforska kyrkobyggnadens historia och myntfynd, särskilt dess koppling till religiösa bruk före reformationen. Stor uppmärksamhet ägnades åt användningen av mynt som ett daterings verktyg och för att avgöra om mynten hade förlorats av misstag eller avsiktligt deponerats. Totalt hittades 359 mynt under utgrävningen. Det äldsta var en dansk penning från 1042–1047 och det nyaste en svensk 25 öre från 1881. Av dessa var 232 mynt medeltida och daterades före 1320, medan ytterligare 50 mynt var från period 1320–1510. Mynten kom från olika regioner, inklusive Danmark, Sverige, Mecklenburg, Parchim, Hamburg och Rostock (Risvaag 2021:146-147).

Figur 10: Spridningskarta över myntfynd i Höre stavkyrka. Analysritning av författaren (till vänster) efter plan av Steinar Kristensen, UiO: Kulturhistoriska museet (till höger). Från Risvaag 2021:151.

Dokumentationen av myntfynden varierade i detaljnivå, från exakt XY-positionering till mer generella registreringar som fokuserade på byggnadsstruktur och olika lager. Variationen i dokumentationskvalitet presenterade utmaningar i senare analyser och tolkningar av myntens specifika placering och deras betydelse i kyrkans historia (Risvaag 2021:145).

Mynten upptäcktes spridda över olika delar av kyrkan, men den största koncentrationen fanns i koret, de södra och västra gångarna i långhuset samt vid kyrkobågen. Det är intressant att notera att över 66% av mynten, motsvarande 238 stycken, påträffades i koret, vilket ger värdefulla insikter om de religiösa aktiviteter som tidigare ägt rum inom kyrkan (Risvaag 2021:150-151).

I relation till de specifika myntfynden i olika delar av kyrkan, bekräftar Klackenbergs teori om offerspill varför det finns en ojämn fördelning av mynt särskilt den höga koncentrationen i koret. Kyrkans korets särskilda betydelse som ett heligt utrymme och en vanlig plats för religiösa handlingar och offer stödjer idén att en betydande del av mynten hittades där på grund av oavsiktligt tappade mynt under dessa religiösa aktiviteter. Detta ger en konkret förklaring till varför så många mynt - över 66%, påträffades just där, vilket visar ett direkt samband mellan det religiösa och kulturella beteendet och den fysiska distributionen av myntfynden. Denna förklaring är i linje med Klackenbergs teori och ger en detaljerad förståelse av de sociala och kulturella dynamikerna bakom myntfynden i kyrkliga sammanhang men är även i linje med Jürgensen (2021) tolkning att en överväldigande majoritet av mynten hittades just i koret. Detta tyder på att mynten inte bara var oavsiktligt förlorade utan kanske avsiktligt placerades där som en del av religiösa handlingar eller som offer (Risvaag 2021:150-151).

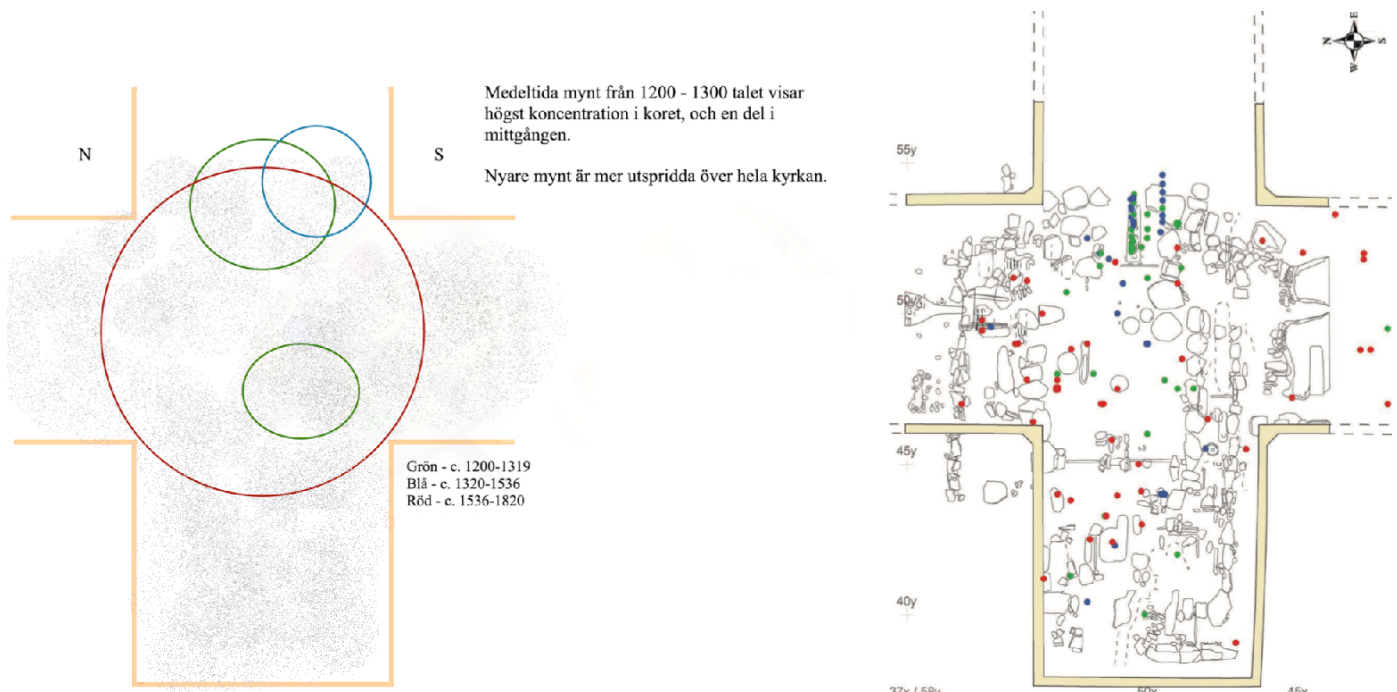
4.2 Eidskog kyrka

I Eidskog kyrka i Skotterud har arkeologiska utgrävningar av Per Martin Tvengsberg 1965 och studier av stratigrafiska lager gett större insikter i kyrkans olika byggnadsfaserna. Fyra huvudsakliga lager har identifierats, vilka speglar de olika perioderna och förändringarna kyrkan genomgått (Roland 2021:170-171).

Det första lagret som är ett brandlagret, täcker delar av den första stavkyrkan, Eidskog I, som tros ha uppförts i slutet av 1100-talet eller tidigt 1200-tal och nämndes under kung Håkons tid 1225. Det lager bevitnar en viktig händelse och innehåller de äldsta mynten. Eidskog II återuppbyggdes år 1300-talet efter branden. Den var större och anpassad till ett nu växande samhälle. Detta associeras med det andra lagret som består av träflis och grus, vilket antyder ändringar eller reparationer som gjorts över tiden. Det tredje lagret av träflis och sand visar den senare byggnadsfasen, Eidskog III, som uppfördes 1665. Detta markerar en ny era i Norges kyrkohistoria där lokala byggnadstraditioner kombineras med nya europeiska influenser från reformationen. Det fjärde och sista lagret, innehållande damm och sand, representerar den senaste versionen av kyrkan och sträcker sig fram till 1600-talet. Detta lager täcker området under golvet av Eidskog III och innehåller främst moderna mynt efter ca.1620, med undantag av några få äldre mynt (Roland 2021:170-172).

De 485 mynten som upptäcktes sträcker sig från 1200- till 1900-talet, inklusive norska, svenska, danska och tyska, och berättar inte bara om kyrkans ekonomiska historia utan även dess centrala roll i det religiösa livet och som en del av pilgrimsleden till Nidaros. Av de medeltida mynten från 1200- och 1300-talen mynten är nästan uteslutande placerade i koret. Placeringen av mynten i koret

som var kyrkans mest heliga del där de centrala religiösa riterna ägde rum tyder på att de inte bara var ekonomiska transaktioner utan även delar av en andlig praktik där materiella gåvor transformeras till andliga handlingar. Detta antyder en betydande användning av mynt och offergåvor i detta område särskilt för rituella syften (Roland 2021:177-180; Jürgensen 2021:34-36).

Figur 11: Spridningskarta över myntfynd i Eidskog kyrka. Analysritning av författaren (till vänster) efter plan av Steinar Kristensen, UiO: Kulturhistoriska museet (till höger). Från Roland 2021:180.

Fig 12: Fragment av norska mynt av Magnus Lagaböter (1263–1280). Foto: Håkon Roland. Från Roland 2021:175.

Mittgången: En samling mynt hittades som kan associeras med en plats där besökare möjligen kunde ha lagt sina gåvor när de gick in i kyrkan. Sammantaget visar placeringen av myntfynden att de hittades över hela det utgrävda området men med vissa områden som hade högre koncentrationer, särskilt i de olika lagren och i koret av kyrkan. Detta antyder omfattande aktiviteter och användning av mynt som offergåvor i kyrkan under olika perioder. Det faktum att de äldsta mynten hittades i det första brandlagret från den ursprungliga stavkyrkan, och att de senare mynten är placerade i de lager som motsvarar kyrkans senare faser visar på en kontinuerlig tradition av att erbjuda mynt som offergåvor. Detta kan ses som en fysisk manifestation av de troendes hängivenhet och engagemang genom kyrkans olika historiska perioder (Roland 2021:177-180).

4.3 Sankta Marias kloster

Sankta Marias klosterkyrka i Bergen, grundades på 1120-talet som ett benediktinerkloster för nunnor. Arkitekturen i kyrkan med sin rektangulära plan och inslag av romansk stil är en reflektion av den religiösa och kulturella påverkan som präglade den tiden. Genom åren har olika ordnar bott i kyrkan, inklusive Birgittinorden, och den har genomgått flera förändringar. År 1891 genomfördes utgrävningar som varade i åtta veckor och avslöjade begravningsplatser och olika föremål, däribland ett betydande antal mynt, som ger oss en inblick i kyrkans mångfacetterade historia. Tyvärr har inte mycket dokumentation från dessa utgrävningar överlevt, förutom några markplaner och ritningar som publicerades av Kirsten Bendixen 1893 (Hommedal 2021:196-198, 201). Mynten som hittades, särskilt i kyrkans kor, är en viktig del av berättelsen. De flesta av de kända mynten från platsen upptäcktes under utgrävningen 1891. Bland dem fanns halvbrakteater från cirka 1217–1220, norska mynt från det sena 1200-talet och till och med ett engelskt sterling-mynt från perioden 1272 till 1377 (Hommedal 2021:212).

Den här samlingen av mynt ger en sällsynt inblick i klosterlivet och dess kopplingar till omvärlden. Även om nunnorna levde ett isolerat liv visar närvaron av mynten på en koppling till både samhällets ekonomiska och andliga aspekter. Mynten som hittades i kyrkans kor, en plats som var central för nunnornas dagliga liturgiska ritualer, ger särskilt tydliga exempel på hur det isolerade klosterlivet ändå var förankrat i den bredare världen. Detta indikerar en spännande dynamik där klosterlivet och den yttre världen samexisterade och påverkade varandra (Hommedal 2021:219-220).

5. Resultat och slutdiskussion

I denna uppsats har vi utforskat offerspill av mynt i medeltida danska och norska kyrkor med syftet att belysa dessa handlingars betydelse och funktion inom den religiösa och kulturella kontexten. Genom att kritiskt granska och analysera myntfynden har vi sökt svar på frågeställningarna om huruvida dessa offerspill tjänade som uttryck för religiös fromhet, socioekonomiska statusmarkörer eller hade andra underliggande motiv. I analyserna av danska och norska kyrkorna med en jämförelse till Henrik Klackenbergs studier av svenska kyrkor av Kategoriklass A, framträder en tydligare bild av medeltida mynt särskilt i närheten av koret och altaret. Dessa områden som utgör centrala delar av kyrkornas arkitektur och liturgi har visat sig vara betydelsefulla platser för deponering av mynt. Denna kontinuerliga trend indikerar ett mönster av handlingar som korrelerar med teorier om offerspill och förstärker insikten om kyrkan som en central punkt under medeltiden.

Genom att jämföra och analysera myntens placering i deras kulturella och religiösa sammanhang har vi observerat en överensstämmelse i mönstret av myntfynden. Det är tydligt en koncentration kring korets och altarets områden, de områdena är centrala i kyrkornas arkitektoniska strukturer och liturgi vilket har utgjort centralpunkt för sambandet mellan religiösa och ekonomiska aktiviteter. Myntens placering ger en tydlig indikation på handlingar av hängivenhet och offergåvor från kyrkans besökare. Teorin om offerspill visar sig därför vara tillämplig över både geografiska och kulturella områden, vilket indikerar dess relevans för att förstå medeltida människors levnadssätt. De samlade mynten är inte bara förlorade föremål utan medföljer en rikedom av historiska, kulturella och religiösa berättelser. Genom att applicera Martins Wangsgaard Jürgensens tolkning på dessa fynd kan vi förstå myntens närvaro som en del av en större ritual av offergåvor och offerspill. De troende gav gåvor till kyrkan som en del av sin tacksamhet mot gud, tolkningen ger en ny dimension till vårt sätt att betrakta de ekonomiska transaktionerna inom kyrkans väggar där varje mynt inte bara representerar en monetär värde utan också ett uttryck för individens religiösa övertygelse.

När vi analyserar specifika kyrkor som Allested Kyrka blir det tydligt att de 15 medeltida mynten som främst var belägna i koret och långhuset antyder på tradition av offerspill med en jämn fördelning över tid längst den norra sidan. Koncentrationen av mynt "särskilt i koret" stödjer teorin om att dessa platser var centrala för religiösa ritualer och därmed för myntgåvor.

Aggersborgs kyrka visar en omfattande samling av 341 mynt, framförallt i det sydöstra hörnet av långhuset. Fynden indikerar en koppling till religiösa aktiviteter som gåvor vid ett sidoaltare. Den noggranna utgrävningen och analysen av myntens placering bekräftar ytterligare teorins tillämpning om offerspill.

I Hedensted Kyrka ger 121 mynten, uppdelade i fem åldersgrupper och utspridda över olika kyrkliga sektioner vilket ger en tydligare bild av religiösa ekonomiska aktiviteter under en längre tidsperiod. Mynten i koret och korbågen understryker korets betydelse som en plats för offerspill. Oldrup Kyrkoruin kompliceras tolkningen av myntens placering av historisk öst-västlig plogning. Vilket har resulterat i en bredare spridning av mynt och andra artefakter. Detta gör det svårt att dra definitiva slutsatser om myntens ursprungliga placering och intentionen bakom deras deposition. Det understryker också vikten av exakt dokumentation för att kunna tillämpa teorin om offerspill.

Från Norge stödjer även Høre Stavkyrka och Eidskog kyrka tydligt teorin om offerspill. Høre Stavkyrkas 359 mynt, framför allt de 238 mynten i koret återspeglar en stark tradition av religiösa aktiviteter vid den specifika platsen. Eidskog kyrkas 485 mynt ger en liknande bild där särskilt de medeltida mynten i koret indikerar en långvarig historia av offerspill.

Sankta Marias kloster i Bergen representerar dock ett unikt fall, mynten hittades framför allt i koret vilket stödjer teorin om offerspill som utgör den begränsade dokumentationen från utgrävningarna och den komplexa historien av klosterkyrkan, en utmaning när det gäller att fastställa myntens exakta intention och betydelse.

Det finns intressanta skillnader i myntfynden mellan Sverige, Danmark och Norge som ger oss en djupare insikt i regionala variationerna under medeltiden. I Sverige där Henrik Klackenbergs ursprungliga teori fokuserade är myntfynden ofta mer koncentrerade till vissa delar av kyrkan. Särskilt i koren vilket indikerar en stark ritualistisk användning I Danmark har fynden ofta varit mer spridda med en betydande mängd mynt upptäckta nära kyrkans ingångar och längs mittgångarna, vilket kan tyda på en mer varierad användning av mynt i religiösa ceremonier eller som offergåvor.

Norska fynd visar en liknande mångfald i placering och typ av mynt pekar på en komplex interaktion mellan ekonomiska och religiösa praxis. Dessa skillnader i placering och sammansättning av myntfynden i de tre länderna speglar varierande kulturella, religiösa och ekonomiska dynamiker men gemensamt för de tre platserna är att fynden koncentreras till platser som varit viktiga ur ett religiöst perspektiv.

Sammanfattningsvis bekräftar denna analys av myntfynd i olika danska och norska kyrkor att Henrik Klackenbergs teori om offerspill är tillämpbar i många nordiska sammanhang. Samtidigt betonar studien att teorin måste bedömas med hänsyn till varje kyrkas unika historiska och arkeologiska förhållanden. Medan de flesta av de undersökta kyrkorna stödjer teorin, understryker resultaten från Oldrup Kyrka och Sankta Marias kloster behovet av fortsatt och fördjupad forskning, särskilt i kyrkor med komplexa historier eller störd arkeologisk kontext. Sådan forskning bidrar inte bara till det historiska och arkeologiska fältet, utan även till en djupare förståelse av de religiösa och kulturella dynamikerna i det medeltida Skandinavien.

6. Sammanfattning:

Denna studie utforskar Henrik Klackenbergs teori om offerspill, där mynt förlorades i kyrkogolven i samband med gåvor i medeltida Danmark och Norge. Målet med studien är att bedöma teorins relevans utanför Sverige. Granskningen av myntens användning visar att de inte bara var ekonomiska redskap, utan också viktiga artefakter inom kyrkliga ritualer. En bredare insikt i myntens religiösa roll framkommer genom att integrera Klackenbergs teori med andra perspektiv.

För att uppnå detta används en kvalitativ forskningsmetod och en hermeneutisk tillvägagångssätt för att kunna noggrant tolka historiskt material, med särskilt fokus på myntfyndens ursprung och deras placering inom kyrkorummet. Detta innefattar jämförelser med liknande fynd i andra skandinaviska kyrkor för att identifiera mönster och trender. Målet är att få en djupare förståelse för myntens roll i Danmark och Norge, särskilt inom kyrkliga sammanhang. Genom att använda tydligt utvalda dokumentationsmetoder och analysera myntfynden, belyser studien vikten av detaljerad dokumentation och en omfattande förståelse för myntens betydelse och användning i det medeltida samhället. Detta innefattar en diskussion om olika dokumentationsnivåer, från exakt placering av enskilda mynt till mer generella fyndplatser inom kyrkan, samt betydelsen av att förstå golvmaterial och kyrkans arkitektoniska utrymme för att tolka myntens ursprung och betydelse.

Sammanfattningsvis analyserar denna uppsats förlorade mynts betydelse i kyrkor från Danmark och Norge, och hur dessa gömda fynd kan belysa det historiska och kulturella samhället under perioden. Genom att utforska Klackenbergs teori om offerspill och integrera detta med bredare teoretiska perspektiv bidrar studien till en fördjupad förståelse av de religiösa och kulturella aspekterna av myntanvändning och deponering i den nordiska medeltiden.

7. Referenser

Burström, Nanouschka. 2021. "Building for glory: Coins in the houses of the Lord in Gränna and Arby, Sweden." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.). *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. London: Routledge, s. 299-304.

Gullbekk, Svein H., Kilger, Christoph, Roland, Håkon, and Kristensen, S. 2021. "Money and religious devotion in medieval Northern Europe." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.).

Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe. London: Routledge, s. 1-6, 8-10, 17-18, 19.

Hommedal, Alf Tore. 2021. "Coins and monastic liturgy in the Middle Ages: A study of St Mary's." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.). *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. London: Routledge, s. 196-198, 201, 212, 219-220.

Ingvardson, Gitte T. 2021. "Coins in church contexts. Hedensted Church, Jutland, Denmark." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.). *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. London: Routledge, s. 277-279, 281.

Jürgensen, Martin Wangsgaard. 2021. "Pious gifts: Coins and church interior." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.). *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. London: Routledge, s. 30-36.

Kilger, Christoph. 2021. "Moving money, ritual money – Studying monetary and ritual space in Bunge church on medieval Gotland." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.). *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. London: Routledge, s. 65-75, 79.

Klackenberg, Henrik. 1995. "Fundmünzen aus Kirchengrabungen in Schweden – Voraussetzungen, quellenkritische Überlegungen und Ergebnisse." I: Dubuis, O.F. and Frey-Kupper, S. (red.). *Trouvailles monétaires d'églises: Actes du premier colloque international du Groupe suisse pour l'étude des trouvailles monétaires*. Lucerne, 19 novembre 1993. Lausanne: Éditions du Zèbre, s. 27, 31-34.

Klackenberg, Henrik. 1992. *Moneta nostra: monetariseringen i medeltidens Sverige*. Lund Studies in Medieval Archaeology; Vol.10.

Moesgaard, Jens Christian. 2018. Reconstructing the context of metal detector finds from top soil. A case study of the redundant/abandoned churches of Oldrup and Uld Jutland Denmark. In *Journal of Archaeological Numismatics*, 8, s. 197-181. CEN - Bruxelles.

Rensbro, Henriette. 2021. "The archaeology of church floors." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.). *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. London: Routledge, s. 60-63.

Rensbro, Henriette. 2007. *Spor i kirkegulve: De sidste 50 års arkæologiske undersøgelser i kirkegulve som kilde til sognekirkernes indretning og brug i middelalder og renæssance*. Avdelningen för Medeltids- och Renässansarkeologi, Institutet för Arkeologi, Antropologi och Lingvistik, Aarhus Universitet.

Rensbro, Henriette & Moesgaard, Jens Christian. 2021. "The archaeological landscape under church floors. Coins and contexts in Aggersborg church, Jutland, Denmark." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.). *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. London: Routledge, s. 239-240, 242-243, 260-261.

Risvaag, Jon Anders. 2021. "Coin finds of Høre stave church, Oppland, Norway. Reflections of regulation and conflict in the Middle Ages." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.). *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. London: Routledge, s. 145-147, 159-151.

Roland, Håkon. 2021. "Eidskog church revisited: Coin finds, architecture and the devotional use of money." I: Gullbekk, S. H., Kilger, C., Kristensen, S., & Roland, H. (red.). *Coins in Churches: Archaeology, Money and Religious Devotion in Medieval Northern Europe*. London: Routledge, s. 170-173, 177-180.

Stockholms
universitet